

Tõe ja Vale 3-D maailm

(Ilmunud: Eesti Ekspress 01.09.2011)

Andrus Veerpalu dopingulool ning Rein Raua ja Jaak Aaviksoo hiljutisel avalikul vaidlusel (EPL 24.03 ja 30.03) pole esmapilgul suurt midagi ühist. Ometi heitsid mõlemad õhku ühe siinses debatis seni tagaplaanil püsinud fundamentaalse küsimuse. Heitsid, ja jätsid selle sinna omamoodi häirivalt rippuma. See on küsimus valede lubatavusest.

Teema keerukusest kõneleb asjaolu, et sellega tõsisemalt rinda pistnud tegelasi tunneb filosoofia ajalugu üsna vähe. Valetamise lubajaid filosoofide seast naljalt ei leia. Keelajate hulgast tuntuimad suurkujud on Augustinus ja Immanuel Kant. Esimene lähenes teemale 4. sajandi varakristlikus võtmes, teine aga vastassuunast – 19. sajandi ateistliku ja humanistliku rakursi alt. Ometi on mõlema järeldused sarnased oma resoluutsuses. Esimene nägi valetamises suurimat pattu jumala ees, teine aga suurimat eksimust inimsuse vastu. Kant sai oma kaasaegsete käest koguni hurjutada, sest nõudis tõe rääkimist ka ohvri asukoha järgi pärivale kurjategijale. Kaasaegsema käsitluse pakub Rootsi-Ameerika filosoof Sissela Bok. Oma raamatus „*Lying*“ tõmbab ta paralleeli pettuse ja vägivalla vahele. Mõlema eesmärgiks on võimu omandamine teise inimese üle, tema sundimine millekski, mida ta vaba tahte alusel ei teeks. Vale hind on raskesti märgatav, kuid ränk. Nimelt eeldab pettur, et temaga käitutakse samamoodi. Ta hakkab ümbritsevas kahtlema ja tõmbub endasse (nagu petetugi). Hinnaks on ühiskonda tervikuks liitvate usaldussidemete lagunemine. See toodab ebakindlust ja künismi. Äärmuslikel juhtudel võib pettumus ja enesessekapseldumine sünnitada koolitulistajate patoloogilisi mõttemaailmu. Ning isegi näiliselt põhjendatud ja avalikud pisipettused (näit. liba-kiiruskaamerad tee ääres või parkimistrahvi nimetamine viivistasuks) närivad riigi alustalasid nagu rooste rauda.

Siiski ei saa tõe järgimise kohustust võtta must-valge dogmana. Paraku on lugu veidi keerulisem. Sarnaselt füüsilise ruumi kolmele teljele (pikkus, laius, kõrgus), on ka Tõe ja Vale maailm kolmemõõtmeline. Neist esimene ja lihtsaim on väline, objektiivse tõepärasuse telg – kas ja kui võrd peegeldab meie jutt tegelikkust? Siin saab rääkida näiteks tõtt, kuid mitte ainult tõtt ja mitte kogu tõtt. Samas, vaikides valetamine on selles mõttes võimatu. Teiseks mõtteliseks teljeks on sisemine siirus ja motivatsioon. Siin saab valetada ka vaikides (näiteks laps, kes jätab emale rääkimata koolis saadud kahest). Tõtt rääkides võib aga hoopis reeta (nagu me Herman Simmi juhtumis nägime). Kolmandat mõõdet võiks tinglikult nimetada asjakohasuseks. Siia kuuluvad ka sellised mõisted, nagu viisakus, taktitunne, vastavus sotsiaalsetele normidele. Näiteks sõpradele pidevalt tõtt näkku paisates võime neid kergesti kaotama hakata. Pokkerilauas või teatrilaval mõjuks ausus suisa kohatuna. Või, kolmanda näitena, ka Jaak Aaviksoo viidatud riikidevaheliste suhete sfääris pole kombeks kõike välja näidata ning naiivsusele pole selles mängus kindlasti kohta. Sellel teljel väljendub ausameelsus poolte vastastikusel austuses, ja vastupidi. Üksinda aus olla siin ei saa (seda naiivsus just tähendabki). Ning tüssamine käib siin kas reegleid eirates või mängule uusi, vastaspoolele tundmatuid reegleid juurde lisades. Just viimast tüüpi pettuse ohvriks langesid hiljuti näiteks pahaaimamatud kiirraenuvõtjad või sms-lepingu sõlminud pensionärid.

Igal teljel käib valetamine isemoodi ning, nagu füüsilises ruumis, ei saa ka Tõe ja Vale maailmas üht mõõdet teistega korvata. Kuigi kaupmehed ja poliitikud on õppinud peitma sisemist valet välise tõepärasuse taha, on ka see vaid omamoodi valetamise vorm. Õpikunäite sellisest JOKK-valest pakkus USA president Bill Clinton, kes teatas telepöördumises, et tal „pole olnud seksuaalsuhet“ miss Lewinskyga. Tagantjärele võivad juristid muidugi targutada, kas Lewinsky poolt presidendile pakutud oraalsetks ikka mahub termini „seksuaalsuhe“ alla või mitte. Rahva mällu jääb Clinton sellegipoolest kui President-Kes-Valetas. Sest ta oli oma pöördumises ebasiiras. Sest ta üritas oma auditooriumi üle kavaldada.

Teisalt, absoluut ei ole üheski mõõtnes saavutatav ega ka nõutav. Näiteks, kui sooviksite arstilt kuulda kogu detailset tõde oma tervisliku seisukorra kohta, ei suudaks te kuuldust aru saada. Jäägitu siirus viiks teid tõenäoliselt isiksuse lõhustumiseni, absoluutne viisakus muutuks iseenese paroodiaks. Kokkuvõttes polegi Tõe ja Vale maailmas kohustuslik mitte seisund, vaid liikumine. Mitte täielik tõepära iga hinna eest, vaid eluhoiak, igikestev püüdlus tõe-ideaali suunal, tasakaalustatud kasv kõigil kolmel teljel. Ja häda neile, kes sel teel edasi püüdlema väsivad ja tagasi langevad. Sest, isegi kui filosoofide hoiatused siinkohal kõrvale jätta, looduses tähendab see taandarengut. Moodsas keeles pole see aga lihtsalt jätkusuutlik.

Ka globaalses mastaabis on tõe ja vale teema taas tähtsustumas. See on aeglane protsess, mis toimib koos üldise n.ö. „pehmete jõudude“ (kuvand, teadmised, emotsionaalne intelligentsus jne) esiletõusuga. Protsess, kus taanduva materialismi ja tehnoloogiaajastu kohale on aegamisi kerkimas uue epohhi kontuurid. Ilmekaima tõendi muutuste kohta leiate oma laste lugemislaualt. Raamatud kaugetest maadest, robotitest ja kosmoselaevadest on seal asendunud raamatutega võluritest, vampiiridest ja lohedest. Me lihtsalt ei unista enam tehnilisest progressist. Omal ajal eelnes valgustusajastule renessanss kunstis ja kirjanduses. Tulevikumärgina kujutab nüüdne J. K. Rowlingu, George R. Martini jt looming endast omamoodi moodsaid rüütliromaane. Nende kangelasel seiklevad maailmades, kus ühiskondliku positsiooni ja materiaalse heaolu allikateks on taas sellised mõisted nagu au ja aujärg, mitte vastupidi. Maailmades, mis on harjumuspärasest oluliselt irratsionaalsemad.

Kui nüüd jutu lõpetuseks veelkord alguses viidatud maiste küsimuste juurde naasta, siis uskumisel ja teadmisel on vahe. Ma olen veendunult Veerpalu-usku. Ma ei usu, et ta tarvitab teadlikult dopingut, arvaku FIS-i tegelased selle kohta mida tahes. Ainuke, kes seda usku ehk väärata suudaks, on Veerpalu ise. Teisalt tean, et asjaosaliste vassimine tekitas suusaspordile tunduvalt suurema kahju, kui üks dopinguproov kunagi suutnud oleks. Tean, et edaspidi jälgime suusarajal toimuvat paksema kooriku seest ja väiksema kaasaelamisega kui seni. Meie suusajuhtide hoiak osutus kriisis paraku ebaküpseks.

Samuti usun ma, et Aaviksoo mõte valede lubatavusest riigi identiteedi kujundamisel polnud mõeldud nii drastiliselt kui Rein Raud sellele reageeris. Sellegipoolest tähendaks see tagasilangust, minekut kergema vastupanu teed. Meil on olemas ajalooline kogemus riigist, mille identiteet oli rajatud Suurele Valele. Meil oli võimalus seestpoolt näha, kuidas see riik kaardimajakesena kokku varises. Valele rajatud kollektiivne mina-pilt võib paista võitmatuna, kuid seisab paratamatult põdural vundamendil. Tuleviku identiteedisõdades variseks see esimeste minutite jooksul.

Guido Viik
www.create.ee